

TÜRKLERDE AİLE ANLAYIŞI VE ÇOCUK*

Dr. Namık ASLAN**

Öz

Aile tipolojilerinin nelere göre ve nasıl oluştuğu etnolog ve sosyologların üzerinde en çok kafa yordukları hususların başında gelir. Böyle bir değerlendirme hiç kuşku yok ki, kültürel veriler ışığında yapılabilir. Kültürlerin köken mitleri, efsaneleri, destanları, masalları, tarihi kaynaklar, modern araştırmalar ışığında elde edilen antropolojik, etnolojik bulgular bu değerlendirmeyi yapabilmeyi en temel verileridir. Aileyi kuran iki temel unsurun bu en küçük sosyal müesseseye üzerindeki etkinliği o kültürü yaratanların aile tipolojisini belirler. Ailede erkeğin sultanı esas ise “pederşahi”, kadının sultanı esas ise “maderşahi” aile tipolojisinden söz edilebilir. Kültürlerdeki bu anlayış (erkeğin veya kadının ailedeki sultanı) siyah-beyaz nispetinde de değildir. Kültürel veriler ışığında Türklerde aile anlayışı ve aile fertlerinin sosyal yapının bu en küçük yapı taşıdaki konumları üzerine yapılan değerlendirme bu çalışmanın özünü oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: Aile, Türk Aile Tipolojisi, Aileden Devlete, Kadın, Kayın, Çocuk.

The Concept Of Family For Turks And Child

Abstract

How the typologies of a family are generated is one of most studied terms by the ethnologists and sociologists. For making a thorough evaluation for the family concept, the cultural data should be used as a beacon. The myths, legends, tales, stories and historical resources belonging to the origins of the cultures and anthropological, ethnological evidences found by modern researches can also be used for the mentioned evaluation. In a family, if the man is dominant character, the typology of the family is defined as “pederşahi”, otherwise it is defined as “maderşahi”. However, this type of classification in typology of a family (the dominance of men or women in the family) is not exact like black and white. An estimation about the concept of family in Turks and status of the individuals in a Turkish family by referencing to the cultural data is main cornerstone for this study.

Keywords: Family, Typology Of A Turkish Family, From Family To County, Woman, Kayın, Child.

* 11 Mayıs 2018 tarihinde Amasya Üniversitesi'nde düzenlenen “Özden Söze, Sözden Yazıya” panelinde yapılan sunumun makale formatında yeniden düzenlenmiş halidir.

** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Bütün kültürlerde sosyal bünyenin en küçük ve en önemli yapı taşı olan aile, birbirine akrabalık bağları ile bağlı olan fertlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır.¹ Böyle olmakla birlikte, toplumların aile anlayışları özellikle bireylerin aile içi fonksiyonları itibarıyla birbirlerinden farklılık gösterirler. Antropologlar, etnologlar ve sosyologlar toplumlar üzerindeki incelemeleri bağlamında farklı aile tipolojileri hakkında pek çok görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu tipolojik tasnifler temelde ata-erkil ve ana-erkil yapılar şeklinde kurgulanmış ve bu yapıların farklı tezahürleri, kültürel karşılaştırmalar şeklinde araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Bu bağlamda Türk aile tipolojisi üzerine de yerli yabancı araştırmacılar tarafından pek çok görüş ileri sürülmüştür. Fransız sosyolog Durkheim'in ülkemizdeki en önemli takipçisi olan Ziya Gökalp Türk kültürü bağlamında pek çok konuya ışık tutmaktan gayri Türk aile tipolojisi üzerine de yazıp söyledikleri ile ilgili kaynaklığını halen sürdürmektedir.² Ancak bir noktanın altını çizmek isteriz ki, Cumhuriyet Türkiye'si kimi batılı araştırmacıların ön yargılı Türk tarih tezlerini boşa çıkartacak Türk kökenli tarihçiler yetiştirmesi nispetinde, yine batının ön yargılı Türk folklor tezlerini boşa çıkartacak Türk kökenli folklorcular yetiştirememiştir. Bu durumun sebepleri farklı bir makale konusu olacak kadar derin, karmaşık ve dillendirilip yazılması da akademik ortam içinde bir o kadar tehlikelidir. Fakat bu problemin de adım adım çözülmek üzere olduğunu ve Türkiye üniversitelerinde konuya hâkim, Türk aile anlayışı ile ilgili yalan yanlış söylenenleri boşa çıkartacak akademik potansiyelin bulunduğunu umutla, sevinçle belirtmek isterim.

Türk aile tipolojisi bağlamında Ziya Gökalp başta olmak üzere, Abdulkadir İnan, İbrahim Kafesoğlu, Bahaeddin Ögel, Emel Esin, Orhan Türkdoğan gibi bilim adamlarının verdiği bilgiler büyük ölçüde açıklayıcı olup, bizim bunlara ilaveten söyleyebileceğimiz şeyler fazlaca değildir. Burada tekrara düşmemek için Türk aile tipolojisiyle ilgili kuşbakışı bir değerlendirme yapmakla yetinip, daha çok kendi tespitlerimiz bağlamında bir değerlendirme yapmaya gayret edeceğiz.

Altını kalınca çizerek belirtelim ki, Türk aile tipinin kültürel süreklilik içerisinde tarihi gelişimi ve tekâmülü çok az topluma nasip olmuştur.³ İslam öncesi, İslami dönem içerisinde ve Batı medeniyeti ekseninde olmak üzere üç aşamalı olarak değerlendirebileceğimiz bu süreç, Türk aile yapısını şekillendirmiştir. İslam medeniyet dairesi ve Batı medeniyet dairesinin bu tekâmüle katkıları haylice olmakla beraber, İslam öncesi şekillenen Türk aile yapısının temel kabullerini bütünüyle değiştirmekten uzaktır. Bu sebeptendir ki, Türk aile yapısının temel dinamiklerini İslam öncesi Türk kültüründe aramak en doğru yaklaşım olacaktır. İslam öncesi Türk kültürünün anlaşılır kılınması da

¹ Salim Koca, "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Türkler*, Cilt: III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 15-18; Birsan Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Aile Yazıları I*, Ankara 1991, s. 207; Ali Güler, "İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt: I, Ankara 1992, s. 39-53.

² Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. İsmail Aka - Kazım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 280-327.

³ Orhan Türkdoğan, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt: I, Ankara 1993, s. 1-38.

yine kendi sürekliliği içerisinde iki devreyi inceleyerek mümkündür. Bu bağlamda Proto Türkler şeklinde adlandırılabilen olan milattan önceki dönem ve İslamiyet'in kabulüne kadar olan miladi dönem çok iyi tetkik edilmelidir.

Objektif bir bakışla konuyu değerlendiren yabancı araştırmacıların da belirttiği üzere Türkler daha miladın başlarında bile kültürel bir yapı olarak, millet diyebileceğimiz bir nizamla sahiptirler.⁴ Orhun, Yenisey bölgesinden Karpatlar'a kadarki bölgelerde görülen Gök Türk yazısı, bu düşüncenin açık delilidir. Milat öncesiyle ilgili olarak da Türklerle ilgili en önemli kaynaklar hiç kuşku yok ki Çin tarihleridir. Hun Türkleri bağlamında özellikle Mete Han zamanıyla ilgili ve kimi Türk boylarının köken mitleri bağlamı tasarımları hakkında Çin yıllıkları, Türk kültürü için eşsiz hazine durumundadır. Arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen maddi bulgular (ki özellikle Pazırık kültür çevresi kurganları gibi), dil araştırmaları bağlamı Sümer tabletlerine kadar uzanan Türkçe, yabancı seyyahların Türklerle ilgili verdiği bilgiler, 19. yüzyılda araştırmacıların derlemeleri ile ortaya çıkan Türk köken mitleri gibi belgeler-bilgiler, Türklerin milattan önceki ve Proto Türkler diyebileceğimiz en eski hayat nizamları ve özellikle de aile anlayışları hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir. Yani açık bir ifade ile söylemek gerekirse, Türk aile tipolojisi bağlamında düş kurmanın, hayallenmenin, faraziyeler kurgulamanın pek gereği de yoktur. Tüm bu belgeler ve bilgiler ışığında Türk Aile tipolojisi ile ilgili araştırma yapanların ulaştıkları sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- Eski Türk ailesi kan akrabalığına dayalıdır.
- Eski Türk ailesi kendine özgü bir "pederî aile" tipidir. Diğer topluluklarda ise "pederşahi" veya "maderşahi" aile düzeni vardır.
- Eski Türk ailesi diğer toplulukların aksine küçük veya dar diyebileceğimiz bir aile olup, anne-baba ve çocuklardan oluşur.
- Eski Türk ailesinde özel mülkiyet vardı. Kadın baba evinden getirdiği çeyizin yegâne sahibidir. Ayrıca aile malında kızların çeyiz, oğlanların kalın hakları vardır.
- Kadın aile içerisinde hürdür ve bu durum çağdaşlarına kıyasla sadece Eski Türk ailesine ait bir özelliktir.
- Ailenin, kadının, çocuğun korunması ve bunların törece güvence altına alınmaları sadece Eski Türk ailesinde ve aile tipolojisi farklı olmakla beraber kısmen Moğol ailesinde vardı.
- Türklerde dışarıdan evlilik esastır. Oğlanlar dışarıdan evlenir, kızlar dışarıya verilir. Diğer topluluklarda görülen yakın akraba ile evlenme (Roma, Yunan, Fars), kardeşi ve kızları ile evlenme (Hind, Fars), birbirlerinin kadınlarını satın alma, karısının çocuk yapması için başkasına takdim etme (Arap, Hind, Yunan), kadınları yakma (Hind) vb. adetlere, törelere Türk ailesinde rastlanmaz.
- Aile içerisinde çocukların öldürülmesi, alınıp satılması (Roma, Yunan, Çin, Hind) ve kız çocuklarının diri diri gömülmesi (Arap) eski Türk ailesinde görülebilir bir durum değildir.⁵

⁴ Cahen Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1979, s. 11.

⁵ Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Türklerde Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1981, s. 147-168; Abdülkadir Donuk, "Eski Türk Aile ve Vasıfları"

19. yüzyıl Avrupalı antropologların, sosyologların ailenin evrimi bağlamlı cinsiyete dayalı, serbest cinsi (comunal) aile dediği, en ilkel dönemdeki sürü hayatından günümüze kadının çok erkekle evlenmesi, (baskın dişinin önderliğindeki klan tipi aile) ve bunu izleyen süreçte erkeğin çok kadınla evlenmesi şeklindeki Marksist düşünce ile doktrinleştirilen aile anlayışı da Türk aile anlayışı ile asla benzeşmez. Ne böyle içgüdüsel bir hayvani durum ve ne de iddia edildiği üzere bu içgüdüsel aile modelinin evrilmesiyle ortaya çıkan peredşahi aile anlayışı, Türk aile anlayışı ile ilişkilendirilemez. Özde bu çerçevede (Darvinist yaklaşımın aile bağlamında Marksist düşünceyle doktrinleşmesi şeklindeki kadim aile teorisinin savunusu) olmamakla birlikte, son zamanlardaki kadına yönelik pozitif ayrımcılık ve feministlik modasıyla sunulan, bu sunum perspektifiyle de hoş görünen, ilgi çeken ve huşu ile dinlenip rağbet gören bir konu ile ilgili de belirtmek isterim ki, köken mitlerinden⁶ Çin yıllıklarına ve Türk diliyle akrabalığı asla şüphe götürmeyen Sümerlere kadarki 5500 yıllık süreçte Türk aile anlayışında “*maderşahi*” bir aile izine de rastlanmaz.

Türk kültüründe Umay’cı görüşün Tengrici görüşe evrilmiş olabileceği düşüncesinin, Fransız sosyolog Durkheim’in İngiliz ve Fransız etnografların verdiği bilgilere dayanarak Türk aile tipolojisinin, ana ailesi tipinin değişmiş bir şekilden ibaret olduğu görüşünün Ziya Gökalp’çe de kabul edilmişinden ya da 19. yüzyıl Avrupa’sındaki Darvinist yaklaşımın Marksist düşünceyle doktrinleştirilmesinden ortaya çıkan “*kadim aile*” teorisine sempatiyle yaklaşımlardan kaynaklanmış olabileceğini düşünüyoruz. Veya en iyi ihtimalle, Ziya Gökalp kabulüne ve “*kadim aile*” teorisine sempatiyle bakanları, Türk kültür hayatında ve özellikle aile müessesesinde kadının etkin bir konumda olmasının, yanılmış olabileceği kanaatindeyiz.

Çok iyi biline ki, Avrupalı halkların kökenleriyle ilgili bilgileri, Türklerin sahip olduğu köken bilgileri nispetinde olsa idi, folklor disiplinine vücut veren 19. yüzyıl Avrupa’sında “*kadim aile teorisi*” biçiminde bir faraziye asla doğmazdı. Özellikle coğrafi keşiflerden sonra ilkeliği keşfeden ve kendi kökenlerinin merakıyla folklor disiplinine vücut veren Avrupa, kimi kültürlerde gördüğü ancak kendi kültürlerinde bulamadığı mitik köken materyallerini, insanlık tarihi ile ilgili arkeolojik tespitleri ve özellikle de semavi dinleri ve onların kitaplarını görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Marksist düşüncenin vücut verdiği “*kadim aile*” teorisi, bu köksüzlüğün verdiği ezikliğin bir neticesi olsa gerektir ve içinden çıktığı Avrupa’da bile tutmamıştır. İnsanın sosyal bir varlık aşamasına gelmemiş veya insan öncesi yaşam formu diyebileceğimiz il-

rı”, *Türk Yurdu*, Cilt: IX, Sayı: 16, Ankara 1988, s. 5-9; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1984, s. 216; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1988, s. 237-238; Abdülkadir İnan, “Türk Dügünlerinde Exogamie İzleri”, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 341-349; Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 33, Konya 2013, s. 133-159; Emel Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 75-115.

⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 13-21; Mehmet Aça, “Köken Mitleri Evlilik Kurumunun Ortaya Çıkışını Nasıl Açıklıyordu?”, *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, İstanbul 2018, s. 1-14.

kellik çağları ile ilgili olarak, ilk dönem antropologlarının görüşlerinden hareketle, sosyal bir varlık ve insan olarak kendini tanımlayan bireylerin meydana getirdiği özgün yapıların (kültürlerin) en küçük sosyal müesseseleri üzerine faraziyeler ileri sürmek, bilimsel bir yaklaşım da değildir.

Türk kültürü ve onun en küçük yapı taşı olan aile, bir kadın-erkek ortaklığıdır. Bu bir tâbilik birinin diğerinin emrine girmesi değil el birliği, güç birliği veya müşterektir. Zaten Türk'ün yaratılış tasarımı da böyle değil midir? Köken mitleri, kimi destanlar ve Gök Türk Abidelerinin hemen başında yer alan ifadeler bize açıkça gösterir ki, yaratılış; Mavi Gök ve Yağız Yer'in birlik-teliğinin tezahürüdür. Bütün mahlukat Gök'ün rahmeti ve Yer'in bereketiyle vücut bulmuştur. Aşık Veysel'in muhteşem ifadesiyle *"bir çekirdeğe dört bostan veren"* Yer, anadır. Ondan rahmetini esirgemeyen Gök ise babadır. Bize göre Türk aile tipolojisi işte bu inanç üzerine temellenir ve yaratılışın mikro biçimidir. Baba evin (ailenin) çadırı, ana o çadırın direğidir. Dedem Korkut'un ifadesiyle kadın, *"evin tayağı"*dir.⁷ Ancak Kanturalı Hikâyesi'nde Selcen Hatun'un; *"Öğünür-ise er öğinsün aslandur / Öğinmeklik avratlara bühtandır / Öğinmekle avrat er olmaz"*⁸ şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere evin reisi erkektir. Bu reislik, yukarıda da belirtildiği üzere klasik pederşahi anlayışında gözlenen mutlak hâkimiyete dayalı bir reislik anlayışı da değildir. Zaten yerli yabancı pek çok araştırmacının tespit ettiği ve belirttiği üzere Türklerde kadın-erkek ayrımı da söz konusu değildir. Ancak annelik vasfıyla olsa gerek kadının kutsandığı ve Tanrı katında erkekten makamca da üstün olduğu söylenebilir. Bu durumu sezemeyen kimi araştırmacılar, kadim zamanlarda Türk aile yapısının *"maderşahi"* olabileceği zannına kapılmaktadırlar. Oysa maderşahi ailenin temeli serbest seçimli ve kadın merkezli evlilik esasına dayalıdır. *"Serbest seçimli ve kadın merkezli evlilik"* esası bağlamında Türklerde tespit edilebilecek silik çizgiler, Moğol ortalarında kalmış boylarda, kültürel etkileşimle izah edilebilecek kimi folklorik kabullerden öte bir şey olmasa gerektir.

Kültürel etkileşim esaslı, lokal bulgulardan hareketle tüm Türklüğe şamil olabilecek aile tipolojisi faraziyeleri üretmek, bilimsel bir yaklaşım şekli olarak görülemez. Türk kültürüne ve onun en küçük yapı taşı olan aileye dair bir sonuç çıkarmanın kriterleri ve bilgi kaynakları bellidir. Bunlar; dil akrabalığı üzerinden Sümer tabletleri, Çin tarihleri, Türklerin diğer komşularının kaynaklarına akseden bilgiler, seyyahların Türk illerine dair notları, Türk köken mitleri, Türk destanları, Türk efsane ve masalları, Orhun-Yenisey Yazıtları, Divan-ı Lügat'it-Türk, Dede Korkut, arkeolojik bulgular... vb.dir. Bu kaynaklar ışığında Türk aile tipolojisi ile ilgili söylenebilecek şey, onun pederşahi veya maderşahi olmayıp, en baştan itibaren nev-i şahsına münhasır bir baba ailesi olduğudur ki, bu aile tipinin temel hususiyetleriyle ilgili, bilim insanlarının görüşlerini maddeler halinde yukarıda verdiğimizizi hatırlatmak isteriz.

Türk aile anlayışı en eski zamanlarından günümüze Ziya Gökalp, Abdulkadir İnan, Bahaeddin Ögel, İbrahim Kafesoğlu gibi bilim adamlarının da

⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 76.

⁸ Ergin, *a.g.e.*, s. 197.

hemfikir oldukları üzere dışarıdan evlenme esasına dayalı “küçük aile” şeklindedir. Bu aile anne, baba ve çocuklardan oluşur. Dedem Korkut'ta beyle-rin eşleri için “yad kıızı” demeleri dışarıdan evlenmenin açık delillerindedir. Anadolu'da yaygın olarak söylenen, “oğlunla oba ol, kızınla komşu” şeklindeki alkış, bu aile biçiminin en güzel ve açık ifadelerden biridir. Anne-baba ve çocuklardan oluşan küçük aile, erkek çocukların evlenmesiyle obalaşır ve dünürlük yoluyla da uruklaşırlar. Dışarıdan evlenme yöntemiyle akrabalık bağları kurarak hısımlaşır ve bu birleşmelerle de büyür ve güçlenirler. Obalar ve uruklar birleşerek boyu, boylar birleşerek bodunu, bodunlar birleşerek devleti oluştururlar.¹⁰

Aile kelimesi de bilindiği üzere Türkçe değildir. Aile karşılığında Türkçede kullanılan kelime “evlenme”dir. Dedem Korkut'un ifadesiyle “oğlu olan evlendirir, kıızı olan göçürür.”¹¹ Evlilikler yoluyla uzak aileler katılır, karışır, kaynaşır ve birbirlerine “kayın” olurlar. Kaynata, kaynana, kayınbirader gibi. Kadın kelimesine kıyasla değerce daha aşağı bir anlam ifade eden “karı” kelimesi de yine Türkçe asıllı olup “karış-” mastarındandır. Aileye katılan (katın), aileye karışandan (karı) daha itibarlı bir konumdadır. Zira katılmak, rızalık ve ailelerin için bir müştereklik ifadesi iken karışmak, karışanın (Anadolu'daki yaygın ifadeyle kaçan kızın) rızasını ifade etse bile, ailelerin rızasını ifade etmez. Karışan (karı), kendi geleni ifade ettiği için, katılana (katın) göre dâhil olduğu aile içinde daha az değer görür. Burada yine karıştırılan ve yanlış yorumlanan ve bu yanlış yorumlamaya bağlı olarak da ana ailesinin bir işareti olduğu sanılan bir hususunda altını çizmekte yarar vardır. Türk mitolojisiyle de ilgili olan “kayın ağacı” ile dünür, hısım anlamına gelen “kayın” kelimesi karıştırılmamalıdır. Dünür, hısım anlamlarına gelen “kayın” kelimesiyle eş-evdeş karşılığında kullanılan “kadın” kelimesinin anlam bilim bağlamında Türkçede akrabalık adı yapan “ka” kökünden türetilmiş olduğu aşikârdır.¹² Ailelerin kaynaşmasını ve aileye yeni katılanı ifade eden bu kavramlar (kayın, kadın) kan akrabalığı dışındaki akrabalık adları şeklinde düşünülmelidir. Yeni oluşturulan bu en küçük sosyal yapının temel bireylerinin, birbirlerinin akrabalarını “kayın akraba” bilmeleri, iki taraflı akrabalığı göstermesi bakımından da manidardır. Bu durum Türk aile tipinin, eşit söz hakkına sahip iki bireyin ortaklaşa kurduğu bir müessese olduğuna da açık bir delildir. Kadın (katın, katun, hatın, hatun): Erkeğin ailesine katılan anlamına, erkeğin diğer aile fertlerine katılım yoluyla akraba olan biçiminde düşünülebilir. Hemen belirtelim ki, “kadın” kelimesiyle ilgili bir peşin kabul, kelimenin Türkçe olabileceği üzerine düşünmenin en büyük engeli durumundadır. Bang ve Clauson gibi Türkologların kelimenin Soğodca kökenli olduğu görüşünü ileri sürmüş olmaları, Türk dili üzerine çalışanlar nazarında, Türk aile tipolojisi bağlamında E.

⁹ Ergin, *a.g.e.*, s. 182.

¹⁰ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 217-220.

¹¹ Ergin, *a.g.e.*, s. 124.

¹² Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 483.

Durkheim bakışının Ziya Gökalp'çe kabulü nispetindedir. Özellikle yabancı Türkologların Türkçede köken belirlemede güçlük çektikleri kelimelerle ilgili Soğodca ve Sanskritçe gibi dilleri kaynak göstermeleri enteresandır. Türkçeye kaynaklık nispetinde pek çok kelime verdiği düşünülen bu diller ve bu dilleri konuşan kavimler, tarihte Türk medeniyetinden daha yüksek hangi büyük medeniyetlerin sahipleridirler ki, Türklere ve Türkçeye bu nispette tesir etmiş olsunlar? Türk kültürünün temel yapı taşı olan bir müessesenin kurucu ortak unsurlardan birinin Soğod dilinden karşılanmış bir kelime ile ifade edilebileceği pek mantıklı değildir. Bu türden pek çok kelimenin aslında Türkçeden o dillere geçmiş olabileceği düşüncesi asla göz ardı edilmemelidir.

Türk mitolojisine kadar uzanan çizgide müstesna bir mevkie sahip olduğu bilinen kayın ağacına, gerek ağaçtan türeme inancı ve gerekse dalının-yaprağının, kökünün-budağının ve özellikle de özünde depoladığı anne sütünü andıran özsuyunun hayati önemi tecrübesiyle, kayın ormanları arasında yaşayan Türk boylarınca bir kutsiyet atfedilmiş, onun "kadın ağacı" şeklinde adlandırılışına da zemin hazırlamıştır. Buradaki özel durum, kayın ağacının besleyici özsuyu sebebiyle kadınlık (annelik) fonksiyonu gördüğü kabulüne binaen yapılmış bir benzetme olsa gerektir. Tekraren ve altını çizerek yeniden belirtelim ki, "kadın" kelimesi, kayın ağacından bağımsız ve alakasız olarak, evlilik bağlamında erkeğin ailesine katılan, katışan anlamında olup, Türkçede akrabalık adları yapan "ka" kökünden türetilmiş ve muhtemelen komşu dillere de Türkçeden geçmiş bir kelimedir.

Evlenme şekli, başka pek çok araştırmacı tarafından defalarca ve detaylıca yazıldığı üzere aracı-görücü usulüyledir. Türklerde evlenme toplumsal bir görev olup, bekarlık ayıp sayılırdı.¹³ Oğlan ile kızın ortak iradesi ve ailelerin rızası ile gerçekleşen evlenmekten maksat üremek, çoğalmak, çocuk yetiştirmektir. Çocuk olmadan nikah geçerlilik kazanmaz.¹⁴ Çocuksuzluk hoş karşılanmaz ve Tanrı laneti olarak görülür. Kısırlık erkek için de kadın için de büyük kusura dur. Üremek, türemek, çoğalmak toplumsal itibarla doğru orantılıdır. Bu sebeptendir ki, Türk töresi aileyi kutsadığı gibi bir mahremiyet de bahşeder.

Bu kutsal yapının koruyucu kalkanı töre gereğince babadır. Anne-baba çocuklarını geçindirmek ve sağlıklı bireyler olarak topluma katmakla devlete karşı mesuldürler. Türklerin ordu-millet vasfı, savaşçılık özelliği pek çok genç ölümlerini de beraberinde getirebileceği için, töre aileyi güvence altına alma gereği ile bir dizi kurallar koyup tedbir almayı da ihmal etmemiştir. Türklerde ailenin birliği ve güvenliği törenin koruması altındadır. Bu kural ilk günden bugüne hiç bozulmadan gelmiştir. Koruyucu kalkanını (babayı) kaybetmesi halinde ailenin himayesini birinci dereceden kan bağı olan akrabaları yapmak zorundadır. Eğer ailenin büyük oğlu varsa bu himaye ilk onun vazifesidir. Büyük oğul, kardeşlerini ve annesini kendi ailesine katar. Koruyucu kalkanını (baba) kaybeden ailenin böyle bir imkânı yoksa himaye işi büyük baba veya

¹³ Ali Erkul, "Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri", *Türkler*, Cilt: III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 58-66.

¹⁴ Ögel, *a.g.e.*, s. 269.

amcalar tarafından yapılır. Dulun istemesi halinde amcalardan biri (bu çoklukla küçük olandır) kadını nikahına da alır. Bu durum ailenin birliği ve aile fertlerinin güvenliği için törenin koyduğu bir kuraldır ve başlarına bir iş geldiğinde babaların; “eşim, çocuklarım ne olacak” endişesini taşımamaları içindir.

Töre, babanın vefatı durumunda birinci dereceden kan bağı olan akrabaların olmaması halinde aile ve çocukların sorumluluğunun topluma yüklemiş, aileyi ve çocukları güvence altına almıştır. Aile adeta toplum tarafından sigortalanmıştır.

Türk kültürü törenin bu temel kabulünü (aile ve çocukların güvenliği ilkesini) nesillerin ruhuna üfleme ve toplumsal şuuru pekiştirmek için iki masal tipi ve bunların etrafında bir öbek teşkil edecek kadar da masal kurgulama gereği duymuştur. Şahsi kanaatimiz odur ki, masallarımızın Keloğlan ve Köse tiplerinin kurgulanma gerekçeleri törenin bu ilkesi içindir. Bu iki zıt tip masal karakteri ve bunların etrafında kurgulanan masallar incelendiği zaman görülecektir ki, Köse, kısırlık simgesi olarak olumsuzlanırken,¹⁵ yetimliğin ve kimsesizliğin simgesi olan Keloğlan, cemiyetin himayesine ve hoşgörüsüne mazhar olacaktır.¹⁶

Başka kültürel işlevleri de olmakla beraber masalların öncelikli kültürel işlevi, toplumsal şuurun oluşmasını, kültürel belleğin şekillenmesini ve kültürel bağlılığın pekişmesini sağlamasıdır. Toplumun en küçük ve en önemli yapı taşı olan aile ile alakalı töre kabulleri, çocukların belleklerine bu özgün tipler ve onların maceraları şeklinde tasarlanan masallar vasıtasıyla nakşedilmektedir.¹⁷

İncelendiği zaman görülecektir ki, Keloğlan tipinin masallardaki müşterekleri, babasızlığı, kocamış bir anasından gayri kan bağı olan bir akrabasının bulunmaması, fakirliği ve çocuk yaşta oluşudur. Keloğlan bu özelliği ile toplumun himayesine aldığı bir tiptir. Yaptığı tüm muziplikleri, hataları hatta hakaretleri bile cemiyette görmezden gelinir veya hoş karşılanır. Mesela kurnazlık, Türk kültürünün makbul saymadığı bir davranış biçimi olmasına rağmen, sadece Keloğlan yaptığında mazur görülür. Aciz, zavallı, yardıma muhtaç görüldüğü için Keloğlan'ın kusuruna bakılmaz. Bu tolerans bilindiği içindir ki, kimsesiz ve dış tehlikelere karşı kendilerini koruyabilme gücünde olmayan kimseler özellikle de genç kızlar masallarda Keloğlan kılığına girerler. Zira bilirler ki, Keloğlanları karın tokluğuna da olsa bir işte çalıştırmak üzere varlıklı kimseler himayelerine alırlar. Masallarımızdaki “*düzmece Keloğlan*” adını verdiğimiz bu tipinin ortaya çıkışı da mağdur kahramanın (mağdurelerin demek daha doğru olur) bu hoşgörüden yararlanma düşüncesiyledir.

Keloğlan tipinin töre çerçevesinde toleranslı oluşunun en açık delillerinden biri Koroğlu Destanı'nda görülür. Kıratı çalmasına rağmen Keloğlan Koroğlu'nun hışmına uğramaz. Kendisine yapılan kötülükleri kimsenin yanına bırakmaya Koroğlu'nun, Keloğlan'ı hoş gördüğüne şahit oluruz. Aslında Keloğ-

¹⁵ Namık Aslan, “Töre Masalları ve Keloğlan-Köse Tipleri Üzerine”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2004.

¹⁶ Namık Aslan, “Türk Halk Anlatılarında Toleranslı Tipler ve Kıyafet Değiştirme Motifi Üzerine”, *Muzaffer Akkuş Armağanı*, Kömen Yayınları, Konya 2013, s. 312-317.

¹⁷ Namık Aslan, “Yozgat'tan Derlenen Masallar Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Bozkaz Sempozyumu*, Yozgat 2006.

lan bu hoşgörüyü sıkça padişahlardan da görür. Saraylara girer, teklifsizce padişah tahtlarına oturur hatta prenseslerle dahi evlendiği olur. Bu durum törenin Padişahтан eşkıyasına herkesin ve her şeyin üstünde olduğu gerçeğinin de delilidir. Zira “*il gider, töre kalır*” ve “*töre konuşunca han susar.*”

Aslında “*Keloğlan*” adlandırmasındaki “*kel*” nitelemesi de mecazi manada iddiamızı destekler mahiyettedir. Çünkü “*kel*” nitelemesi sadece saçsız olmayı değil, şartların getirdiği çaresizliği, güçsüzlüğü, acizliği, savunmasızlığı da ifade eder. “*Kel baş, keli körü toplamak, keli olmak, kel kahya*” ... gibi. “*Keloğlan*” tabiri; kimsesiz, güçsüz, zavallı, garip, korumağa ve kollamağa muhtaç anlamlarını da taşır.

Ancak toplum vicdanı bu korumalı tipi akıl, sağduyu, kurnazlık, sevimlilik... gibi özelliklerle donatıp ve özellikle de saçsızlığını ön plana çıkartarak ona bahsettiği toleransı belli etmeme yönüne gitmiştir. Bundan maksat, yetimlerin kişilikli bireyler olarak cemiyetteki yerlerini almalarını sağlamaktır. Zira kişi himaye edildiğini bilirse asalaklaşabilir. Zaten bu kimselerin toplum tarafından himaye edilmeleri sonsuza kadar da değildir. Sakalı bıyığı çıkınca ya, tüyleninceye yani reşit oluncaya kadardır.

Hâsılı, Türk Kültürü, ailenin ve ailede çocuğun önemi çerçevesinde, “*Keloğlan*” ile yetimliği özdeşleştirmiş, çocukların sağlıklı, kişilikli bireyler olarak topluma kazandırılması gerekliliğini töreleştirerek, mensuplarını bu töreyi ifa ile vazifeli kılmıştır.

Modern Dünyanın, kimsesizlikleri yüzünden itilip kakılan, sevgisizlik ortamında suç batağına sürüklenen sokak çocuklarını, topluma katma yolunda çaresiz kaldığı gerçeği dikkate alındığında, Türk kültürünün binlerce, on binlerce yıl öncesinden düşünüp töreleştirdiği bu kabul çok manidardır. “*Keloğlan*” tipi bağlamındaki bu kültürel gerekçe (güçsüzün himaye edilme zorunluluğu), insan ve cemiyet için muhteşem bir olgu, Türk kültürü için de şapka çıkartılacak bir erdem, bir harikuladelik olsa gerektir.

Çocuk ve kadın haklarının töre tarafından güvence altına alındığını gösterir böyle bir erdem, başka hiçbir kültürde gözlemlenebilecek bir durum değildir.

Köse tipinin olumsuzlanmasına ve horlanmasına gelince, ergenlik yaşını tamamladığı halde sakalı bıyığı çıkmayanlar için verilen bu sıfat (köse) erkeklerde kısırlığın bir simgesi olarak Anadolu’da yaygın bir inanıştır. Bilindiği üzere ilk çocuk doğmadan nikahın dahi geçerlilik kazanmadığı Türk aile anlayışında kısırlık Tanrı laneti olarak görülür ve cemiyetin bu insanlara karşı bakış açısı müspet değildir. Dedem Korkut’un birinci hikâyesi bu durumla ilgili tereddüde mahal vermeyecek kadar açıktır. “*Oğlu kızı olmayanı Allah Tala kargayupdur biz dahi kargaruz*” denilmektedir.¹⁸ Türk halk hikâyelerinde de hazırlık epizotunun en önemli motifinin çocuksuzluk ve çocuksuzluğa çare aramak olduğu hatırlanırsa, bu anlayış çerçevesinde Köse tipinin uğursuz addedilmesi ve horlanması daha kolay anlaşılacaktır. Destanlar, masallar, hikâyelerden gayri bu tipin olumsuzlanmasına köy seyirlik oyunlarımız çerçevesinde de rastlandığını hatırlatmak isteriz. Yıl başı ve yıl sonu ile ilgili oyun-

¹⁸ Ergin, a.g.e., s. 78.

larda, gün dönümü, hasat mevsimi ve hayvanların yavrulama dönemleriyle ilgili ritüel mahiyetli oyunlarda bu tipin verimsizliği simgelediği çok açıktır.¹⁹

Hülasa olarak diyebiliriz ki, Türk kültürü ailenin korunması ve çocuk ile “Keloğlan” tipini, kısırlık ve çocuksuzlukla “Köse” tipini özdeşleştirmiş ve aile anlayışıyla ilgili bu değerler bütününe nesillerin ruhuna üfleme maksadıyla bu özgün ve zıt karakterlerin maceraları şeklinde bir öbek teşkil edecek kadar masal kurgulama yoluna gitme gereği duymuştur. Ailede çocuk ve çocuğun önemi bağlamında, Keloğlan ve Köse eksenli yaptığımız bu kısa değerlendirmelerimizin, kaynakçada da verdiğimiz farklı çalışmalarımızda daha detaylı bir şekilde ele alındığını belirtmek isteriz.

Kaynaklar

AÇA, Mehmet: “Köken Mitleri Evlilik Kurumunun Ortaya Çıkışını Nasıl Açıklayordu?”, *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, İstanbul 2018.

ASLAN, Namık: “Türk Halk Anlatılarında Toleranslı Tipler ve Kıyafet Değiştirme Motifi Üzerine”, *Muzaffer Akkuş Armağanı*, Kömen Yayınları, Konya 2013.

_____ : “Töre Masalları ve Keloğlan-Köse Tipleri Üzerine”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2004.

_____ : “Yozgat’tan Derlenen Masallar Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, Yozgat 2006.

CLAUDE, Cahen: *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, İstanbul 1979.

DONUK, Abdülkadir: “Çeşitli Topluluklarda ve Türklerde Aile”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1981.

_____ : “Eski Türk Aile ve Vasıfları”, *Türk Yurdu*, Cilt: IX, Sayı: 16, Ankara 1988.

ELÇİN, Şükrü: *Anadolu Köy Orta Oyunları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991.

ERGİN, Muharrem: *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

ERKUL, Ali: “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, *Türkler*, Cilt: III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ESİN, Emel: *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

GÖKALP, Ziya: *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. İsmail Aka-Kazım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

GÖKÇE, Birsen: “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir inceleme”, *Aile Yazıları I*, Ankara 1991.

GÜLENSOY, Tuncer: *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

GÜLER, Ali: “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt: I, Ankara 1992.

İNAN, Abdülkadir: “Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri”, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987.

_____ : *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim: *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1984.

KOCA, Salim: “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Türkler*, Cilt: III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

MANDALOĞLU, Mehmet: “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 33, Konya 2013.

ÖGEL, Bahaeddin: *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1988.

TÜRKDOĞAN, Orhan: “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt: I, Ankara 1991.

¹⁹ Şükrü Elçin, *Anadolu Köy Orta Oyunları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991, s. 37-52.